

BRITISKE KRIGSBRUDER I NORGE ETTER ANDRE VERDENSKRIG

Grete Müller

Et norsk-britisk par vei til Olalihytta på ski.

”Snart kommer konebåtene fra England” var overskriften på en artikkel som sto i damebladet *Alle Kvinners Blad* på ettersommeren 1945. Artikkelen viste bilder av staute offiserer og menig mannskap om bord i den norske jageren ”Stord” som hadde latt seg intervjuet om de mange ekteskapene som norske sjøfolk og militære mannskaper hadde inngått i Storbritannia under krigen. Reportasjen ville forberede sine lesere på at snart måtte landet være klart til ta imot en ny invasjon. Denne gangen gjaldt det mer enn 2000 britiskfødte kvinner som var på vei til Norge. Sammen med sine norske ektefeller ønsket de å slå seg ned her i landet, lære seg språket, skaffe seg familie og etablere egne hjem. Derfor minnet journalisten damebladets lesere om at britene hadde tatt seg av norske sjøfolk og militære mannskaper på en utmerket måte under krigen. Nå var det den norske befolkningens tur til å ta like godt imot de britiske krigsbrudene og virkelig få dem til å føle seg hjemme. ”Så la oss gå mann av huse og ønske dem velkommen, fordi vi vil at det skal gå dem godt,” avsluttet han appellen sin.

Gikk det virkelig slik journalisten håpte? Hvordan ble de britiskfødte konene egentlig mottatt her hjemme etter krigen, og hvordan forløp tilpasningen til norske forhold? Dette er noen av de spørsmålene som denne artikkelen vil forsøke å gi svar på.

Et annet tema vil være å kaste lys over norske eksilmyndigheters håndtering av ekteskaps spørsmål i løpet av krigsårene. Blant annet vedtok regjeringen et tillegg i den norske ekteskapsloven, den såkalte bigamiparagrafen, som ga nordmenn i utlandet rett til å skaffe seg skilsmisse fra sin norske ektefelle uten at denne hadde fått anledning til å gi sitt syn på saken. Skapte ekteskapsforviklingene som fulgte i kjølvannet

av bigamiparagrafen, noen ekstra vanskeligheter for mottakelsen av krigsbrudene?

Hvordan opplevde disse kvinnene å komme til et krigsslitt land som Norge, hvor vareutvalg, kommunikasjoner, boligforhold og teknologi kanskje lå et tiår eller mer tilbake i forhold til den levestandarden som mange av dem var vant med fra Storbritannia? Flere av kvinnene har gitt uttrykk for at de hadde startproblemer da de skulle lære seg å snakke norsk. Andre kan fortelle om at nordmenn virket utilnærmelige i sin omgang med folk som kom nye til landet, og at de følte seg litt bortkomne den første tiden.

Mye av det stoffet jeg ønsker å gjøre bruk av her, ble innsamlet i forbindelse med min hovedfagsoppgave i historie fra 2006: *Ekteskapsallianser mellom allierte – en studie om de britiske krigsbrudene som kom til Norge etter andre verdenskrig*. Den bygger i første rekke på intervjuer som ble gjort med 16 britiske krigsbruder i årene 2003-2005. I tillegg har jeg gjennomgått kontorarkivet til *Rettleiingskontoret for ikke-norskfødte kvinner* i Oslo.¹ Kontoret ble opprettet våren 1946 for å hjelpe krigsbruder med å tilpasse seg forholdene i sitt nye hjemland. Blant annet inneholdt kontorarkivet brev fra nærmere 400 britiskfødte kvinner rundt om i landet.

Kvinnene som henvendte seg til Rettleiingskontoret, ba om hjelp i boligspørsmål, om forholdet til familie og ektefelle, eller de hadde problemer med å skaffe seg nødvendige varer som klær og skotøy. Brevene handlet også om hjemlengsel og savn etter familien som de hadde forlatt i Storbritannia. Rundt om i landet ble det etter hvert dannet koneklubber i de største byene. Her kunne kvinnene komme sammen for å snakke sitt eget morsmål og dessuten skaffe seg informasjon om det norske samfunnet og hvordan det fungerte.

Etter andre verdenskrig var etterspørselen etter gode familieboliger for unge mennesker i etableringsfasen særlig stor. Den enkleste måten å skaffe seg et krypinn på, var å søke husrom hos slekt og venner. Mange familier hadde likevel vanskeligheter med å finne plass til alle i sine små leiligheter, som allerede før krigen ble betegnet som overbefolket. Enkelte av de norsk-britiske ekteparene måtte derfor ta til takke med dårlig isolerte sommerhytter og skur som ikke var beregnet som menneskeboliger. Vi skal også se på hvordan norske myndigheter forsøkte å løse det vanskelige boligspørsmålet like etter krigen.

Men først vil jeg prøve å formidle hvordan krigen grep inn i livssituasjonen til unge kvinner i Storbritannia og undersøke hvordan det gikk til at så mange av dem kom i kontakt med nordmennene som skulle bli deres ektemenn.

DE BRITISKE KVINNENE VERVES TIL KRIGSARBEID

Britiske kvinner ble etter krigsutbruddet i 1939 tildelt nye og viktige arbeidsoppgaver for å skaffe mat og nødvendige forsyninger som skulle bidra til å holde samfunnsmaskineriet i gang i øystaten i vest. Mange kvinner var engasjert i produksjon av våpen og ammunisjon, eller de ble innrullert i militære kvinneavdelinger for å ta seg av oppgaver innenfor sanitet, varetransport og sambandstjeneste. Viktig er det også å trekke frem de britiske kvinnenes engasjement i sosialt arbeid blant unge sjøfolk og militære mannska-per som var kommet til Storbritannia for å gjøre en krigsinnsats. Det var gjerne i slike sammenhenger at kvinnene ble kjent med mennene som de senere inngikk ekteskap med.

¹Det offisielle navnet på servicekontoret som ble opprettet for å hjelpe krigsbrudene, *Rettleiingskontoret for ikke-norskfødte kvinner*, er forkortet til *Rettleiingskontoret utover i teksten*.

Oppe: Reklameplakat som oppfordrer britiske husmødre til å verve seg til krigsviktig tjeneste.

Nedde: Britiske kvinner i flyvåpenet tar oppstilling.

Etter hvert som tyske marinefartøy og fly truet med å isolere britene fra høsten 1940 og faren for en tysk invasjon syntes å være overhengende, ble det stadig vanskeligere for britiske myndigheter å holde matvareproduksjonen oppe og skaffe tilstrekkelige forsyninger til sivilbefolkning og militære mannskaper som oppholdt seg på britisk jord. Landet manglet også moderne krigsmateriell for å kunne ta opp kampen mot det effektive tyske krigsmaskineriet. En omlegging til krigsproduksjon skapte behov for å ta i bruk all ledig arbeidskraft. Fordi britiske menn i alminnelighet var utskrevet til krigstjeneste, ble det de britiske kvinnene som måtte utføre de nye arbeidsoppgavene.

På det meste var over 80 prosent av alle ugifte kvinner engasjert i en eller annen form for krigsarbeid. Blant de som var gifte, var andelen oppe i 40 prosent. En stor del av disse arbeidet med å produsere krigsmateriell - som våpen, ammunisjon, kampfly, fallskjermer og uniformer. Andre kvinner lot seg innrullere i militære spesialavdelinger for å læres opp til å håndtere radar og ulike typer kommunikasjonsutstyr. De deltok også i sanitetsgrupper for å hjelpe sivile under tyske bombeangrep eller tok seg av den viktige varetransporten.

For å tiltrekke seg kvinnelig arbeidskraft ble det fra offisielt hold satt i gang storstilte reklamekampanjer som skulle ansvarliggjøre sivilbefolkningen og styrke kampmoralen. Svære reklameplakater viste smarte, uniformskledde kvinner som utførte utradisjonelle arbeidsoppgaver. Både tekst og bilde uttrykte klare oppfordringer til kvinnene om å melde seg til aktiv tjeneste fordi Storbritannia hadde bruk for arbeidskraften deres i kampen mot Hitler-Tyskland. Gjennom sine mange radiotaler og direkte appeller til sivilbefolkningen hadde statsminister Winston Churchill en særegen på-

virkningskraft for å skaffe nødvendig oppslutning blant befolkningen.

Arbeidet i våpen- og ammunisjonsfabrikkene var langt fra noen ufarlig beskjeftigelse for den nyrekruttede arbeidskraften. Blant annet kunne produksjon av ammunisjon, hvor sprengstoffet TNT ble benyttet, lett føre til at partikler satte seg fast i hud og hår. Dersom man ikke var påpasselig med å rengjøre hender og ansikt etter endt arbeidsdag, skulle det ikke mer til enn en liten gnist fra en sigarett for å antenne TNT-partiklene og forårsake alvorlige brannskader. Fabrikker som produserte våpen og ammunisjon var prioriterte mål for tyske bombefly. Fordi fabrikkene gjerne

Ueksplodert bombe i hagen under London-blitzen.

drev døgkontinuerlige skift, var fabrikkarbeiderne spesielt utsatt på kveld- og nattskiftene. Bombeangrepene startet vanligvis tidlig på kvelden og varte til det grydde av dag. Under deler av krigen levde sivilbefolkningen med en stadig redsel for å bli rammet av bombenedslag.²

Påkjenningen av den tyske bombingene ble forsøkt veid opp av en løssluppen og utvungen livsførsel både i arbeidstiden og utenom. Populære tiltak var blant annet musikk til arbeidet og allsang i fabrikkhallene. I lunsjpausen kunne de ansatte slappe av med profesjonelle jazzorkestre eller lytte til klassisk orkestermusikk. Det var også muligheter til å ta seg en svingom i dansehaller selv på blanke formiddagen. På kinoene ble det vist romantiske amerikanske filmer som tillot kvinnene å drømme seg bort noen timer i en mørk kinosal.

ROMANTISK FRITID

I tillegg til at mange kvinner hadde lange, harde arbeidsdager var det likevel en hel del som utførte frivillig sosialt arbeid på fritiden blant utenlandske soldater eller sjøfolk på permisjon. Både kirken, Røde Kors og ulike velferdstjenester for militært mannskap eller sjøfolk henvendte seg til unge kvinner og ba dem hjelpe til med å servere kaffe og mat fra mer eller mindre provisoriske kantiner som skulle tjene som fritidstilbud for disse gruppene. Eller kvinnene ble oppfordret til å melde seg som frivillige ledsagere for soldater eller sjøfolk som hadde permisjon, og som trengte å koble av fra krevende oppgaver til sjøs og til lands. Oppgavene som ledsager kunne innebære å dra på utflukt med piknikkurv, være dansepartner eller følge til en kinoforestilling.

Mange britiske familier som hadde sendt sine egne gutter til krigsfronten, ble oppfordret til å åpne

²Bare i Liverpool ble 4000 mennesker drept under bomberaidene mens 9000 ble alvorlig såret.

hjemmene sine for militærpersonell eller sjøfolk som var langt hjemmefra, og som kunne ha behov for litt hjemlig omsorg. Når unge britiske kvinner og alliert personell møttes på fritiden i en atmosfære av musikk, dans og fest, skapte omgivelsene en spesiell stemning som bidro til å holde krigen litt på avstand. Man ville leve mens man levde, for morgendagen følte usikker. Kanskje var det denne løssluppenheten som preget krigsårene, sammen med bekymringer for hva fremtiden kunne bringe, som førte til at mange britiske kvinner ønsket å inngå ekteskap med unge menn som var kommet til Storbritannia for å kjempe på de alliertes side. Britiske gutter på deres egen alder hadde nesten alle som én trukket i uniform, dessuten var flere tidligere skolekamerater og ungdomskjærester allerede borte for bestandig. Derfor hadde kanskje unge britiske kvinner gode grunner til å satse på ekteskap med allierte mannskaper, ofte etter kort tids bekjentskap. Ingen visste hvordan fremtiden ville bli, så her gjaldt det å handle raskt og utnytte de mulighetene som bød seg.

Men hvilken holdning hadde myndighetene egentlig til alle disse ekteskapsinngåelsene?

EKTESKAP MELLOM BRITISKE KVINNER OG UTENLANDSKE MENN

Britisk ekteskapslovgivning under andre verdenskrig tillot ikke kvinnene å beholde sitt britiske statsborgerskap dersom de giftet seg med en utlending. Det vanligste var at britiske kvinner automatisk fikk samme statsborgerskap som ektemannen. De som giftet seg med nordmenn, fikk norsk statsborgerskap ved vielsen. Likevel fikk ikke britiske kvinner et amerikansk statsborgerskap automatisk dersom de giftet seg med amerikanske soldater.

Under første verdenskrig hadde amerikanerne registrert stor pågang fra sine soldater ved fronten om tillatelse til å inngå ekteskap med europeiske kvinner. Allerede før den første amerikanske soldaten satte sin fot på britisk jord under andre verdenskrig, hadde de derfor en ferdig strategi på hvordan fremtidige ekteskapsøknader skulle behandles.

Derimot kan det se ut som om de norske eksilmyndighetene ikke var spesielt godt forberedt på hvordan de skulle forholde seg til ekteskapsøknader fra sine gutter. Britiske myndigheter ble etter hvert kritiske til hvordan ulike lands myndigheter behandlet søknader om å få inngå ekteskap fordi man opplevde at flere unge familiefedre ikke sørget godt nok for sin nye familie. Dessuten ble det rapportert om tilfeller av bigami eller at ektemennene snart opptok kontakt med andre kvinner i håp om også å vinne deres gunst. Derfor forsøkte britene å henvende seg til sine allierte om at det måtte foretas grundig saksbehandling av alle ekteskapsøknadene. Det var viktig å forsikre seg om at ektefellene ikke allerede var gift i hjemlandet, og om det var andre grunner til at ekteskap ikke burde oppmuntres.

Amerikanerne løste problemet ved å ha en særlig lang behandlingstid for sine ekteskapsøknader. Man antok at dersom søkeren måtte vente i minst seks måneder, hadde romansen fortapt seg, og da var ekteskap kanskje ikke lenger aktuelt. I brev som britene også sendte til norske myndigheter, ble nettopp amerikanernes praksis trukket frem som et eksempel til etterfølgelse. Problemene som britene hadde antydnet i henvendelsen sin til blant andre norske myndigheter, ble erkjent av den norske feltpresten Ingebrigt Dahle.³ Han tok flere ganger til orde for at behandlingen av

³Brigadeprest for De norske styrkene i Storbritannia under 2. verdenskrig. Ledet prestetjenesten i Hæren fra 1941 til krigens slutt.

ekteskapsøknader burde være lik for alle nordmenn i Storbritannia, enten de var militære mannskaper eller hørte til den norske handelsflåten.

Så langt viser arkivmaterialet som har vært gjennomgått at man ikke maktet å lage gode rutiner for registrering av ekteskap mellom britiske kvinner og norske sjøfolk knyttet til Nortraship. Manglende registreringer er trolig årsak til at antallet norsk-britiske ekteskap ikke kan angis med noen absolutt nøyaktighet. Tallmaterialet som man i dag har oversikt over, dreier seg om ekteskap som ble registrert hos feltpresten.⁴ En grunn til å anta at disse tallene tilnærme seg kan være korrekte, er at parene selv hadde mye å vinne på å få ekteskapene registrert av norske myndigheter. Som forsørger av kone og eventuelle barn hadde militært mannskap krav på å få utbetalt ekstra økonomisk tilskudd. Det er flere eksempler på henvendelser fra ektepar til feltpresten der man etterlyser manglende utbetalinger og samtidig viser til inngåelse av ekteskap og barnefødsler.⁵

Hvor mange av de norsk-britiske parene som valgte å bli i Storbritannia etter at krigen var slutt, finnes det sannsynligvis heller ikke noe sikkert tall på. Sjøfolkene som seilte i utenriksfart, kunne av praktiske grunner fortsette å bo i Storbritannia. På den måten kunne konene nyte fordelene av å ha sin egen familie i nærheten, fremfor å føde barn og oppdra dem blant fremmede mennesker under ukjente forhold i Norge.

Men hvor mange av de britiske krigsbrudene flyttet egentlig til Norge etter krigen? Den første folketelling i Norge etter krigen er fra desember 1946. I dette materialet finnes tall på alle personer født i Storbritannia og som oppholdt seg i Norge på telling-

stidspunktet. Tallene er likevel problematiske fordi man ikke vet om de refererer til kvinner eller menn. Begge kjønn er tatt med i samme sum som angir både de med norsk og de med britisk statsborgerskap.⁶ Det er derfor ikke mulig å lese antall britiske krigsbruder direkte ut fra statistikken. Ved neste folketelling, fire år etter, oppgir statistikken antall menn og kvinner som var født i Storbritannia hver for seg. Da bodde det 2353 britiskfødte kvinner og 1093 britiskfødte menn i Norge.⁷

KRIGSBRUDENE

Kildematerialet som har vært tilgjengelig, tyder på at omkring 2300 britiskfødte kvinner av de som giftet seg med nordmenn under krigen, flyttet med sine ekte-menn til Norge etter maidagene i 1945. Men ikke alle slo seg ned her i landet for godt. I alle fall ikke i første omgang. Mye tyder på at de britiskfødte kvinnene reiste flere ganger frem og tilbake mellom Norge og Storbritannia i de første årene etter krigen. En av grunnene til at de reiste tilbake, var at de ville føde barna sine hos egen familie i Storbritannia. Hjemlengsel og savn etter familie som de etterlot seg i Storbritannia, var andre årsaker til at mange reiste tilbake på besøk av kortere eller lengre varighet. Dertil kom det av at mange husstander hadde liten plass til å ta imot nye familiemedlemmer. Noen av kvinnene valgte derfor å vente i Storbritannia til ektefellen hadde etablert seg med arbeid og skaffet en tilfredsstillende bolig for familien.

For mange par ble resultatet av boligjakten heller dårlig. Det som ble tilbudt, var ofte ikke godt nok. Mangel på boliger eller mangler ved boligen førte til at en del av de britiskfødte kvinnene valgte å returnere

⁴Riksarkivet, Feltpresten/ Norske brigade eske nr. 5,6,7 og 13. ⁵Riksarkivet, Hærens Overkommando 1940-1945, eske 6, brev av 2. februar 1943.

⁶Norges Offisielle Statistikk i 1946 angir denne summen til 4006 personer. ⁷På dette tidspunktet hadde flere hundre krigsbruder reist tilbake til Storbritannia.

til Storbritannia, noen ganger i følge med sine norske ektemenn, men ikke alltid. I slike tilfeller måtte kvinnene søke om innreisevisum til Storbritannia for seg og sine eventuelle barn. Først når kvinnene kunne legge frem gyldige skilsmissepapirer fra Norge, eller hadde status som enker, kunne de britiskfødte kvinnene søke om britisk statsborgerskap på nytt. Etter at den britiske ekteskapsloven ble forandret i 1948, ble det enklere for krigsbrudene å skaffe seg et nytt britisk statsborgerskap. Kvinner som hadde mistet statsborgerskapet sitt da de giftet seg med en utlending under krigen, fikk etter lovendringen mulighet til å inneha dobbelt statsborgerskap. Barn som var født i Storbritannia med britiskfødt mor, fikk ved lovendringen rett til å velge om de ville ha britisk statsborgerskap inntil fylte 22 år.

Det er lett å skjønne at mange av de britiskfødte kvinnene hadde behov for veiledning av jurister og personer med kompetanse til å løse sosiale problemer. Likevel hadde man ikke planlagt noe mottaksapparat på forhånd, som kunne ta imot alle de 2300 kvinnene som gledet seg til å skape en ny fremtid for seg selv og familien sin i Norge etter krigen. Ansvaret for de nyankomne lå helt og holdent på den norske ektefellen familie, og de mulighetene som den hadde for å avgi plass til nye familiemedlemmer.

Til tross for vanskelige tider med knapphet på husrom og nødvendighetsvarer som klær og skotøy, er det mye som tyder på at de britiskfødte konene stort sett fikk en varm og god mottagelse hos sin norske familie. De fleste var innstilt på å gjøre alt som var mulig for at deres britiskfødte svigerdatter skulle føle seg velkommen i familien. Så snart som mulig måtte hun lære å snakke norsk og ikke minst - bli norsk.

BIGAMILOVEN

Idet de britiskfødte kvinnene ankom norsk havn med konebåtene som hadde fraktet dem over Nordsjøen, oppdaget en del norske kvinner at den ektemannen som de hadde ventet på gjennom hele krigen, faktisk var gift på nytt og hadde stiftet ny familie. Ektemannen hadde i flere tilfeller fått lovlig skilsmissebevilling gjennom departementet i London, uten at den norske ektefellen hadde fått mulighet til å uttale seg på forhånd. I praksis sto familiene i Norge uten familieforsørgere. Mange av kvinnene som var blitt forlatt, hadde vanskeligheter med å inndrive sine rettmessige krav om barnebidrag fordi ektefellen hadde skaffet seg en ny familie som skulle underholdes. Hvordan hadde dette egentlig gått til?

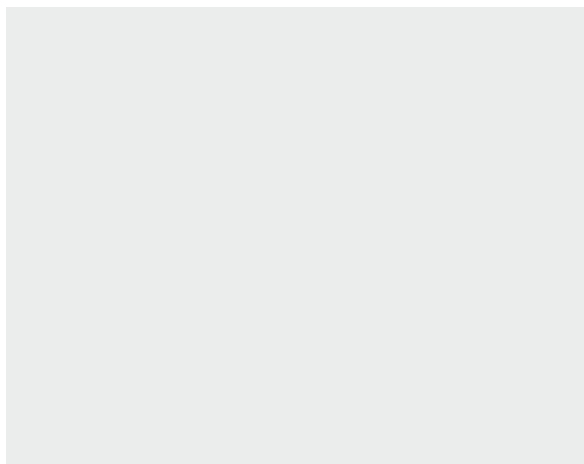
Først på ettersommeren 1945, da den første fredsrusen hadde lagt seg, ble det reist spørsmål om hvorfor eksilregjeringen hadde endret den gjeldende ekteskapsloven. Ved å føye til et vedlegg tillot loven ensidig skilsmisse til personer som hadde holdt seg borte fra hjemmet i minst tre år. Dette tillegget er senere blitt omtalt som Bigamiloven eller Lex Nygaardsvold, etter den norske statsministeren og leder for den norske eksilregjeringen i London.

Bakgrunnen for lovendringen kom som et initiativ fra den norske legasjonen i Stockholm. Der var det nemlig en norsk diplomat som krevde skilsmisse fra sin kone hjemme i Norge. Ryktene gikk om at kvinnen kollaborerte med tyskere. Å være gift med en slik kvinne ble hevdet å være en stor belastning. Så stor at det ville være urimelig å nekte mannen en lovlig skilsmisse. Dessuten så Justisdepartementet for seg en situasjon hvor flere gode menn i landflyktighet kunne oppleve samme dilemma, og at det kom til å bli et betydelig press fra nordmenn som ville kreve skilsmisse

fra troløse hustruer. Fra nazistynet i Norge var det like over nyttår 1942 kommet meldinger om at norske kvinner som var blitt alene etter at mennene deres hadde kommet seg over grensen til Sverige, eller over med båt til Storbritannia, kunne oppnå lovlig skilsmisse. Også fra det holdet mente man at det var meningsløst å nekte skilsmisse når ektefellen hadde gått over til fienden. Selv ikke Kirkedepartementet i London som hadde hatt lovforslaget til høring, hadde noen særlige etiske eller religiøse motforestillinger å komme med.

Men i fremlegget til nytt vedlegg til ekteskapsloven synes justisminister Terje Vold å ha vært i alvorlig tvil om lovforslaget hadde legitimitet i norsk lov. Med blyant har han notert i marginen: ”Efter min mening bør denne sak stilles i bero.”⁸ Så skjedde ikke. Den 15. april 1942 ble forslaget banket igjennom i statsråd. Det skulle gå nesten tre og et halvt år før media, politikere og opinionen ble klar over hva som hadde foregått. Omkring 60 ekteskap regner man med ble oppløst på denne måten i løpet av krigen.

Bondekvinnelag og menighetsråd var de første som tok opp og fordømte behandlingen av skilsmissexakene under krigen. I en skarp protest som ble tatt inn i Aftenposten kunne man lese at ”nu forlanger vi en offentlig redegjørelse fra ansvarlig hold. Det vil ikke bli tålt at denne saken ties i hjel.”⁹ Deretter kom spørsmålet om hva regjeringen aktet å foreta seg for å hindre at flere ekteskap ville gå i oppløsning, og hvordan regjeringen kunne komme de som ufrivillig var blitt rammet av lovendringen i møte ved å tilby økonomisk hjelp. Ikke minst Stortingspresident Carl Joakim Hambro var kritisk til måten som eksilregjeringen hadde taklet ekteskapsloven på. Like før saken skulle fremlegges i Stortingets spørretime, leste han opp for forsamlingen

BERGENSKE

ENGLANDSRUTEN

To seilinger hver uke hver vei

	M/S «ASTREA»		D/S «JUPITER»	
Fra Bergen	hver tirsdag	kl. 12.00	hver lørdag	kl. 12.00
» Haugesund	» »	» 17.00	» »	» 17.00
» Stavanger	» »	» 24.00	» »	» 24.00
Til Newcastle	» torsdag	» 7.00	» mandag	» 7.00
Fra Newcastle	hver fredag	kl. 19.00	hver tirsdag	» 19.00
Til Stavanger	» søndag	» 5.00	» torsdag	» 5.00
Fra Stavanger	» »	» 8.00	» »	» 8.00
» Haugesund	» »	» 10.30	» »	» 10.30
Til Bergen	» »	» 16.00	» »	» 16.00

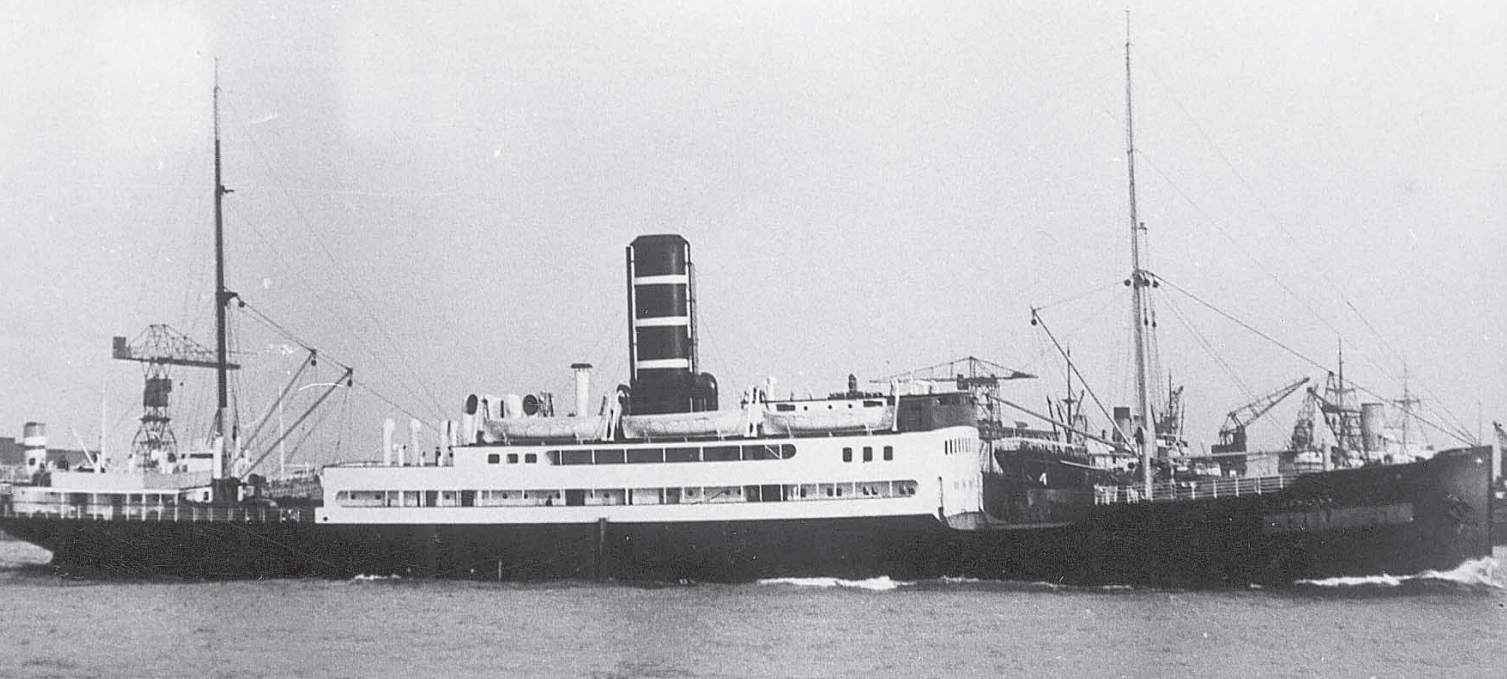
Korresponderer i Newcastle med tog til og fra London, samt i Bergen med tog til og fra Oslo. Billetter utstedes og kjøpssker reserveres ved reisebyråene og B. D. S.s agenter. Telefon 20 890. Prinsensgt. 12.

Oppe: Britiskfødte krigsbruder intervjues om boligmangelen.
 Nedde: Rutetider for konebåtene.

⁸Riksarkivet, Justis og politidepartementet: *Journaler for hele departementet*, boks 25: Forslag til endring av ekteskapsloven.

⁹Aftenposten, 20.9.1945.

D/S "Jupiter", bygd i 1916, på Lindholmens verkstad, Göteborg for det Bergenske Dampskipsselskap. 2652 br.t. Solgt høsten 1955 til Hellas og omdøpt til "Hermes".

en redegjørelse fra domprost Eivind Berggrav som i sterke ordelag fordømte regjeringens handlemåte og omtalte den som "et brudd med alle moralske og kristelige prinsipper for ekteskap" og som "den groveste krenkelse av ekteskapet vi har opplevd i lovs form".¹⁰

Omtalen av bigamisaken i avisene skapte etter dette et så stort press på regjeringen at bigamiparagrafen ble opphevet bare noen dager etter at saken var blitt debattert i Stortinget.¹¹ Den korte saksbehandlingstiden hadde sannsynligvis sammenheng med stortingsvalget som skulle avholdes 8. oktober 1945.

RETTLEIINGSKONTORET ORGANISERES

Etter hvert som konebåtene brakte med seg nye krigsbruder hit til landet i fullastede skip hver eneste uke i siste halvdel av 1945, ble det registrert at en del av de nyankomne ikke ble mottatt av sine norske ektemenn idet englandsbåtene la til kai. Enkelte av konene hadde

kanskje bare navn og adresse notert på en papirlapp og forsøkte utfra sparsommelige data å komme i kontakt med ektemannens familie for å få rede på hvor mannen hennes befant seg. En del av kvinnene hadde ingen steder å gjøre av seg idet de gikk i land på norsk jord. Flere av dem hadde dessuten ansvar for små barn som måtte tas hånd om.

Irene Hjersing var britisk av fødsel og ansatt i Sosialdepartementet. Hun hadde selv giftet seg med en nordmann lenge før krigen. På privat initiativ fikk hun åpnet et rådgivningskontor i Oslo like over nyttår 1946. Kontoret hadde til oppgave å skaffe juridisk og materiell bistand til britiskfødte kvinner som hadde vanskeligheter i forhold til ektefellen sin, eller manglet bolig og penger for å dekke sine oppholdsutgifter. Blant de britiskfødte kvinnene var det flere som ikke så noen annen mulighet enn å forberede returen til Storbritannia. De trengte derfor hjelp til å søke om britisk visum og

¹⁰"Kongelige proposisjoner og meldinger fremsatt for Det Fortsatte niogåttiende Storting" fra 1945, Oslo, s.141.

¹¹Opphevet i statsråd 3. oktober 1945.

skaffe penger til billetten hjem. Etter kort tid ble det imidlertid klart for norske myndigheter at oppgaven som Hjersing hadde påtatt seg, var mer omfattende enn man først hadde antatt.

Flyktnings- og Fangedirektoratet var blitt opprettet av Sosialdepartementet høsten 1945. Oppgavene til direktoratet var å organisere hjemreise for militære tyske mannskaper som var internert rundt om i landet og dessuten sørge for å bringe hjem nordmenn som hadde sittet i utenlandsk fangenskap under krigen. Fra slutten av februar 1946 ble Rettleiingskontoret for ikke-norskfødte kvinner etablert i Handelsbygningen på Drammensveien i Oslo hvor direktoratet disponerte kontorlokaler. I tillegg til at fru Hjersing fungerte som kontorleder, ble det ansatt sekretær i en deltidstilling.

Våren 1946 hadde det vært flere reportasjer i avisene med kritikk av myndighetene som ikke hadde sørget godt nok for å skaffe boliger til hjemvendte sjøfolk og militære mannskaper som nylig var blitt dimittert og trengte et sted å bo. Reportasjene kunne også fortelle at norsk-britiske par var blitt kastet ut fra leiligheter som de hadde fått tildelt av norske militære myndigheter. Familiene hadde selvfølgelig regnet med at de kunne bli boende i disse leilighetene inntil de fant en bedre boligløsning. Nå sto en del av de norsk-britiske ekteparene, flere av dem med små barn, uten skikkelige familieboliger, mens det fortsatt var vinterlig og kaldt i hovedstaden. Avisene kunne melde om at hundrevis av britiskfødte kvinner hadde henvendt seg til den britiske ambassaden og bedt om visum for seg selv og sine barn fordi de ønsket å reise tilbake til Storbritannia. De nedverdiggende forholdene som enkelte av de britiskfødte kvinnene ble tilbudt etter at de kom til Norge, ble også omtalt i britiske aviser. For å hindre virkningen av en

Notice to British-born wives.

The Welfare-officer will be at home at Møllergata 1, K.F.U.M. on wednesday April 3rd, between 5 o'clock—8 o'clock for registration of addresses etc. English-speaking Norwegian women who wish to establish contact with British-born wives are very welcome.

Mrs. Hjersing.
Welfare officer

De britiske kvinner mottatt med velvilje av den norske befolkning.

Storreportøren Graham Stanfords inntrykk. — Eget velferdskontor opprettet.

Aftenposten hadde i går kveld en samtale med storreporteren Graham Stanford fra Daily Mail, som oppholder seg i Oslo for å bringe klarhet i spørsmålet angående de britisk-fødte kvinner som har giftet seg med nordmenn under krigen og som har stiftet hjem her i landet.

Han pekte på at det for to måneder siden ble opprettet et velferdskontor for de britisk-fødte kvinner, hvor de kan gå ut og søke råd og hjelp til å løse sine sorger og vanskeligheter, og hvor de vil bli vel mottatt samt gitt den rettleiing de vil ha behov for. Følgelig er at ikke dette kontor ble opprettet straks nødvendigheten av det var fastslått. Mange kjedeligheter kunne da vært unngått.

— Hva tror De har vært det største problem for de engelske kvinner i den tiden som har gått siden de kom til landet?

— Det største problem har sikkert vært husøden. Men ved siden av dette har det vært en annen vanskelighet: Nemlig at det ikke er blitt ført noe register over de britiske kvinner som er kommet hit. Vi aner ikke hvor mange av dem som oppholder seg her i landet! Særlig i Nord-Norge er det en umulighet å foreta noen beregninger i den retning.

— Hvordan mener De stort sett at kvinnene liker seg i Norge? Har De foretatt noen statistikk over dette forhold?

— Jeg har talt med minst 30 kvinner, og har lest like mange brev fra andre. Jeg har stort sett det inntrykk at de britiske kvinner er blitt mottatt med velvilje fra den norske befolkningens side, og forrettningene i Oslo har vist meget elsk-

verdighet. Har det oppstått misforståelser i noen forretning, må det absolutt skyldes språkvanskelighetene.

Som i alle andre ekteskaper finnes det naturligvis en del mislykte forhold, men jeg har snakket med mange kvinner som utfaler at de er svært lykkelige. De er glad i sin mann, og da er det ansett av liten betydning. Dessverre har jeg truffet på tilfelle som ikke er så morsomme å snakke om.

Et sted bodde det en engelsk dame på et enslig rom med fire barn. Hennes mann hadde forlatt henne, og hun var slett ikke i noen morsom situasjon. Men slike ting vil velferdskontoret ta seg av. Dette kontoret er kanskje litt lite — det består foreløpig ikke av mer enn en eneste kvinnelig kontorist. Forhåpentlig blir det utvidet om ikke så lenge.

Det er videre blitt organisert slik at en velferdsoffiser skal motta de britiske kvinner som kommer hit til landet med skip, og gi dem den fornødne assistanse. Jeg har også forstått det slik at det vil bli erinnet med en spesiell kringkastning til rettleiing for de britisk-fødte kvinner.

— Hvor mange britiske kvinner har inngått ekteskap med nordmenn under krigen?

— 2000 har giftet seg med nordmenn. Av disse antar jeg at 1200 kom til Norge, mens ca. 600 har vendt tilbake til England. Myndighetene viser sympatisk interesse for problemene, og gjør sitt beste for å hjelpe kvinnene. Welfare Office vil være båndet som skal knytte de britiske kvinner til de nye norske forhold.

Town.

Opppe: Annonse i Aftenposten våren 1946 for å samle krigsbrudene til informasjonsmøte.

Nedde: Faksimile fra Aftenposten, våren 1946.

negativ omtale i britisk presse ser det ut til at norske myndigheter følte seg tvunget til å foreta seg noe som kunne avhjelpe den vanskelige situasjonen.

Opprettelsen av Rettleiingskontoret våren 1946 var sannsynligvis en måte å imøtekomme kritikken på. På samme tid ble det satt inn annonser i osloavisene som oppfordret britiskfødte hustruer til å møte opp til et informasjonsmøte i hovedstaden. Her skulle representanter for norske myndigheter komme med informasjon om praktiske spørsmål knyttet til boliger og muligheter for juridisk bistand. Nå skulle omverdenen se at norske myndigheter tok kritikken på alvor, og at man allerede hadde satt i gang et offentlig apparat for å avhjelpe vanskelighetene som noen av de britiskfødte kvinnene var kommet opp i.

For å nå alle krigsbrudene rundt om i landet, henvendte fru Hjersing seg også til rikskringkastingen for å undersøke mulighetene for å lage radioprogrammer som kunne henvende seg direkte til de britiskfødte kvinnene. Til å begynne med var kringkastingen ikke interessert i noe samarbeid med Rettleiingskontoret. Men etter noen krasse innlegg i et par osloaviser fant ledelsen for kringkastingen å måtte bøye av. Fra mai 1946 ble det åpnet opp for å kjøre korte, ukentlige radioprogrammer på torsdagene som ble kalt "Calling British born wives". På denne måten fikk Rettleiingskontoret formidlet til britiskfødte kvinner rundt om i hele landet at alle som hadde behov for hjelp, kunne henvende seg til kontoret.

Nesten 400 britiskfødte kvinner fra hele landet benyttet seg av muligheten til å ta kontakt med Rettleiingskontoret i løpet av de årene som kontoret var i drift.¹² Samtidig knyttet Rettleiingskontoret til seg personer rundt om i landet som skulle ha kontakt med alle koneklubbene. Dette var sosiale klubber som de britiskfødte kvinnene

selv hadde tatt initiativet til å starte. De første klubbene som dukket opp hadde tilhold i byer som Oslo, Bergen, Drammen, Fredrikstad, Sarpsborg, Grimstad, Trondheim, Ålesund, Porsgrunn, Tønsberg, Stavanger, Kristiansund og Kristiansand, og flere kom til etter hvert.

KONEKLUBBENE

St. Edmund's Church i Oslo hadde åpnet kirkedørene knappe 14 dager etter frigjøringen i mai 1945. Menigheten registrerte tilstrømmingen av britiskfødte kvinner til Norge fra sommeren og høsten 1945. Henvendelsene som kom til menigheten, tydet på at mange av de britiskfødte hadde behov for å treffe likesinnede som de kunne dele sine erfaringer med. Pastoren ved den anglikanske menigheten fikk tillatelse av Kirkedepartementet til å reise rundt i østlandsområdet for å tilby gudstjeneste til de nyankomne kvinnene. Dessuten ble det viktig å gi omsorg, råd og hjelp til norsk-britiske familier som hadde behov for det. Oppslutningen fra de britiskfødte kvinnene på de stedene han besøkte, synes å ha vært utgangspunktet for dannelsen av flere av koneklubbene.

Norskurs var noe av det første tilbudet som krigsbrudene etterspurte gjennom koneklubbene. Man tilbød også kurs i norsk matlaging, og det ble formidlet norske matoppskrifter til alle interesserte. Klubbene engasjerte dessuten foredragsholdere som blant annet informerte om norske former for skikk og bruk og barneoppdragelse. Av andre tema som ble tatt opp, var boligproblemene, rasjonering av forbruksvarer og gjenoppbyggingen av landet etter krigen. Ikke minst ble juridiske problemstillinger i tilknytning til familiesaker ofte etterspurt. Men hovedsakelig ble koneklubbene et samlingssted hvor de britiskfødte kvinnene kunne komme sammen for å

¹²Rettleiingskontoret ble nedlagt i slutten av juni 1949.

Fra Koneklubbens juletreff i Bergen 1948.

snakke morsmålet sitt. De hadde et tydelig behov for å skape seg et nettverk til erstatning for familiemedlemmer som mange av dem hadde forlatt da de flyttet til Norge.

Likevel var det en del av de britiskfødte kvinnene som bevisst holdt seg borte fra koneklubbene. Det var de som mente at klubbene hindret en rask integrering i det norske samfunnet. Andre, som hadde vært med en stund, syntes at klubbene utviklet seg til et forum hvor man øste ut sine frustrasjoner over alt som ikke fungerte i hverdagen. Disse kvinnene ble snart lei all klagingen over hvor dårlige forholdene i Norge var, og trakk seg etter hvert fra klubbvirksomheten.

Sammenlignet med Storbritannia var forsyningssituasjonen i Norge like etter krigen den største utfordringen. Vanlige dagligvarer som matvarer, klær og skotøy var strengt rasjonert og vanskelig å få tak i. Men fremfor alt var det mangelen på gode familieboliger som skapte bekymring for de britiskfødte kvinnene.

Ny rasjon av damestrømper.

Fra og med 12. april 1946 kan det mot klipp av merkene EK 16 og EP 16 på «Ekstrakort for tekstilvarer og skotøy m. v.» for kvinner over 18 år og piker mellom 14 og 18 år selges og kjøpes

1 par silke- eller bomullsstrømper eller
1 par ullstrømper uten søm (rundstrikkede),

uten at forbrukerne leverer vanlige rasjoneringslegitimasjoner (merker av bekledningskortet, anvisning m. v.). Merkene EK 5 og EP 5 samt EK 10 og EP 12 på ekstrakortet gjelder fortsatt som kunngjort den 13. november 1945.

Mottatte strøpemerker og kjøpeklæringer samt oppgave over beholdning av damestrømper skal de handlende hver måned sende til forsyningsnemnda på samme måte som kunngjort den 13. november 1945.

Oslo, den 10. april 1946.

Forsynings- og Gjenreisningsdepartementet,
Direktoratet for Industrieforsyning.

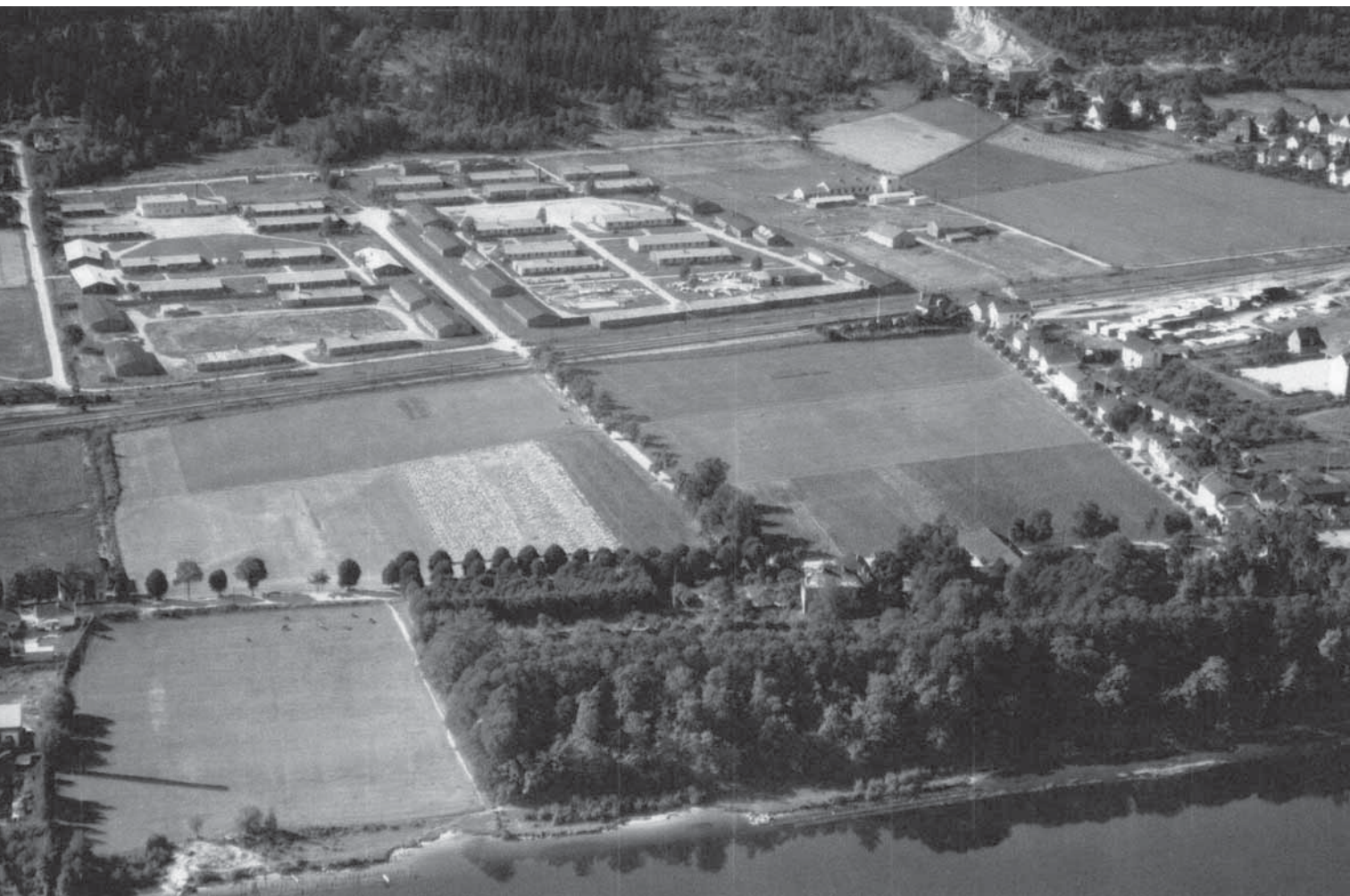
Faksimile av annonse i Aftenposten 12. april 1946.

ETABLERING I HUS OG HYTTER

Etterspørselen etter et sted å bo økte sterkt i de første årene etter krigen. Det var mange unge familier som hadde valgt å vente med å etablere seg til krigen var over. I Finnmark var stort sett alle hus blitt ødelagt etter hvert som tyske tropper trakk seg vestover i krigens siste fase. Flere norske byer og tettsteder var blitt bombet og sto etter krigen overfor svære gjenreisningsoppgaver. Det lille som fantes av bygningsmaterialer ble prioritert til de områdene av landet hvor boligmangelen var mest prekær. I denne situasjonen forsøkte lokale myndigheter å regulere tilbud og etterspørsel ved å pålegge huseiere som hadde ledige rom å åpne opp hjemmene sine for boligsøkere, og på den måten tilby noen av dem et midlertidig opphold.

Også bygningsmasse som var blitt benyttet av tyske soldater under krigen, valgte man å ta i bruk som familieboliger for folk som ikke hadde noe sted å bo. Boligene var stort sett av en meget enkel standard. De hadde dårlig isolasjon, de manglet ofte moderne sanitærutstyr og hadde få muligheter for vask og tørking av tøy. Tyskerbrakkene var en del av Flyktnings- og Fangedirektoratets eiendom. Etter hvert som de tyske militærtroppene forlot landet utover høsten 1945, ble en del av brakkene fylt opp med nordmenn som var blitt internert i forbindelse med landssvikoppgjøret. Andre brakker ble forbeholdt bostedsløse som hadde vært til sjøs under krigen eller som hadde deltatt i de norske militære styrkene. I disse kategoriene var det særlig mange boligsøkende ektepar hvor konen var født og oppvokst i Storbritannia.

Siden Rettleiingskontoret var underlagt Flyktnings- og Fangedirektoratet, fikk dette kontoret mulighet til å komme med en begrunnet uttalelse som prioriterte

Gulskogen leir utenfor Drammen. Veien midt på bildet deler leiren i to. Til venstre bodde de norsk-britiske ekteparene. Til brakkene til venstre bodde internerte nordmenn som ventet på Rettsoppjøret.

norsk-britiske familier med størst behov for en brukbar leilighet. Når de britiskfødte kvinnene skrev inn til Rettleiingskontoret og fortalte om sine store vanskeligheter med å finne et sted å bo, fylte de ut et søknadsskjema som de returnerte til Rettleiingskontoret. Opplysningene om ekteskapsinngåelse, nåværende bolig, familiestørrelse og eventuelle helseproblemer ble fulgt opp lokalt av kontaktpersoner som rapporterte tilbake til Rettleiingskontoret. På grunnlag av de opplysningene som Rettleiingskontoret skaffet seg, ble det utarbeidet prioriteringslister som ble lagt frem for Flyktnings- og Fangedirektoratet til endelig avgjørelse. Slik ble det opprettet brakkeleirer hvor det i all hovedsak bodde norsk-britiske familier, flere steder i Oslo-området, ved Farris Bad utenfor Larvik og Gulskogen utenfor Drammen, som var den største av brakkeleirene.

På det meste bodde det 78 norsk-britiske familier i leiren ved Gulskogen. At leirer som Linderud og Skøyen synes å ha vært mer populære enn andre, skyldtes trolig at de besto av færre enheter. Dessuten lå disse leirene i nær avstand til de mange arbeidsplassene i hovedstaden. Samtidig var det nettopp i Oslo-området at boligmangelen var aller mest prekær. Det skyldtes både at det var spesielt godt om arbeidsplasser i Oslo, men også at boligbyggingen i Oslo i det siste tiåret før krigsutbruddet ikke hadde fulgt økningen i folketallet. Nye leiligheter som var bygget i denne perioden, var for det meste etroms eller toroms. Egentlig anså man at en del av disse leilighetene var overbefolket allerede før krigen. For mange familier ble det derfor vanskelig å huse nye generasjoner som skulle etablere seg under så trange vilkår.

Fordi boligforholdene også var vanskelig mange steder rundt om i landet, ønsket en del familier å orientere seg mot hovedstaden for å søke bolig og arbeid. Man

antok at mulighetene var større her enn i de mindre byene og tettstedene. Boligmyndighetene tok derfor i bruk forskrifter som skulle regulere flytting mellom byene og hindre at de ble påført et befolkningspress som kunne skape fremtidige sosiale problemer. Dette var prinsippet om hjemstavsrett eller at en boligsøkende måtte ha tilhørighet til det stedet hvor han søkte bolig. Regelen var at man måtte ha hatt fast opphold i en kommune i flere år før man kunne komme i betraktning som boligsøkende.

Personer som hadde oppholdt seg i utlandet i løpet av krigsårene, hadde ikke hjemstavsrett på samme måten som de som hadde oppholdt seg i Norge under hele krigen. Selv om forskriftene i utgangspunktet ikke var ment å diskriminere personer som hadde tjenestegjort i den norske handelsflåten eller i norske militære styrker i utlandet, synes den lokale praktiseringen av bestemmelsene å ha tatt større hensyn til personer som hadde holdt ut krigsårene her hjemme, enn til de som hadde vært ute under krigen. En del av sjøfolkene hadde allerede reist ut i verden før krigen som unge gutter, direkte fra familiehjemmet. De hadde derfor ikke rullet på etablere noe eget hjem før de dro ut. Når de nå var tilbake i Norge, og gjerne hadde fått ansvar for kone og barn, var det vanskelig å finne tilstrekkelig plass til en ny familie i det hjemmet som de hadde forlatt før krigen.

I mange hushold strakte familiene seg langt for å gi sine hjemvendte barn og svigerbarn tak over hodet og tilby så gode levekår som det overhodet var mulig. En må kunne anta at det var på denne måten de fleste nyankomne norsk-britiske ekteparene etablerte seg i de første årene. At det under slike forhold kunne oppstå konflikter mellom familiemedlemmer og generasjoner som bodde tett på hverandre, er lett å forstå. Det vitner i alle fall om gode tilpasningsevner at så mange av de britisk-

fødte kvinnene faktisk holdt motet oppe og ble boende, til tross for de mange vanskelighetene som møtte dem gjennom det meste av tiåret etter at krigen sluttet.

DET NYE HJEMMET

Britiskfødte fru A ankom alene til den vesle gården nord for Haugesund fordi mannen hennes hadde reist til sjøs igjen like etter bryllupet. Som bagasje fra Skottland hadde hun med seg et par svære kister hvor hun hadde samlet husgeråd av ulikt slag. Gjennom brevveksling med sin norske svigermor var hun blitt kjent med hva slags nødvendig utstyr som det var uråd å få fatt i her i landet på grunn av varemangel og rasjonering, hun burde ta med seg.

Nå skulle hun gå i gang med å innrede et lite folgehuse som sto på gårdstunet. Huset hadde ektemannen allerede kjøpt før krigen, men det hadde stått ubebodd i flere år og var i en elendig forfatning. Knappt en eneste vindusrute i huset var hel. Malingen som en gang hadde dekket bordkledningen, var slitt av, og de gamle jernovnene som hørte til innboet var rødfarget av rust. Men ingen reparasjoner måtte settes i gang før ektemannen selv kunne ta hånd om restaureringsarbeidet. Mens hun ventet med lengsel etter ektefellen sin, bodde fru A sammen med sin svoger og svigermor i hovedhuset.

Da ektemannen endelig kom hjem på ferie noen uker, sørget han for at huset ble pusset opp og pent malt både innvendig og utvendig. Materialene tippet han rundt omkring i nabolaget. Resultatet av oppussingen ble bedre enn fru A hadde forventet. Med gardiner, sydd av stoff hun hadde brakt med seg fra Skottland, og et nydelig gulvteppe som hennes far hadde knyttet, ble det nye hjemmet riktig staselig. Veggene i stua var dekket av egne håndarbeider, noe som ga rommet et personlig og hyggelig preg. Her ville hun trives!

JONAS LIES GATE 10 OG 16

Eiendommen med vedlikeholdsfond ble gitt i gave til museet av konsul H. M. Wrangell på hans 80 årsdag, 2. januar 1938. Det ble utarbeidet planer for å innrede murvillaen som museum, og bruksendring ble godkjent. Krigsutbruddet satte en stopper for museets planer. Tyskerne rekvirerte villaen og benyttet den som velferdsbygning med spillecasino for offiserene, og i 1945 tok kommunen museet i bruk som nødbolig for fire familier. Bygningen egnet seg ikke til museumsbruk og ble solgt i 1975 og pengene satt i byggefond.

Museet lagret rundtømmeret til to røykstover fra Sveio i garasjen. Tyskerne brøt opp garasjedørene og sagde opp tømmeret til peisved. Det var et uerstattelig tap, for museet kjenner ikke til lignende bygninger i distriktet. Den bitre ironi av denne episode var at den tyske kommandanten, ved beslagleggelsen av museets eiendom, sendte et trykt «Schein» som i høytidelige vendinger forkynte at tyskerne var «naturlige beskyttere av alle kulturverdier!» (Tuastads dagbok, upublisert, Karmsund folkemuseum)

Fru A fikk imidlertid snart merke at hennes nyslettelte og romantiske hjem manglet moderne bekvemmeligheter. For en ung husmor som hadde vokst opp under helt andre forhold, ble det mye uvant slit. Boligen hadde verken innlagt vann, strøm eller telefon. Alt vannet som husholdningen trengte, måtte bæres inn fra brønnen. Om sommeren dro fru A sammen med ektemannen til skogs for å hugge ved. Det var nødvendig med et skikkelig forråd av god fyringsved for å holde varmen i huset vinterstid. Dessuten gikk det med mye brensel for å varme opp alt vannet som skulle til for å holde folk rene og huset i pyntelig orden. Men til tross for alt strevet syntes fru A at det var herlig å være frue i eget hjem!

Å forstå norsk språk var aldri noe stort problem for fru A. Hun oppdaget at gammel dialekt fra Skottland og dialekten som ble snakket rundt henne, hadde mange ord og uttrykk felles. Husene i Skottland ble omtalt som heim. Allerede som barn brukte hun det lokale dialektordet "ku" i stedet for cow. En gang i barndommen hadde en eldre skotsk kvinne spurt etter bestemoren hennes: "Say to your Granny I was spørren efter her." Et annet uttrykk som skulle bety "make sure" på engelsk, het på skotsk "mak sikatt" eller "være sikker" på norsk.

Med ektemannen til sjøs i flere år i trekk ble livet i denne vesle fjordbygda ensomt for fru A. Svigermoren gjorde hva hun kunne for å holde svigerdatteren aktivisert og sørget for at hun skulle finne seg til rette, men likevel var mistrivselen og hjemlengselen stor. Løsningen ble at hun skaffet seg hyre på samme båt som ektemannen, og sammen seilte de i utenriksfart i mange år. Det ble en fin tid som fru A tenker tilbake på med stor glede.

En kald og ufyselig vinterdag i 1946 kom britiskfødte fru B og hennes seks måneder gamle sønn med

nattrutten til Haugesund. Den lille familien installerte seg i et hus som okkupasjonsmyndighetene hadde disponert under krigsårene. Huset delte de med tre andre familier. På ett rom hver, med dårlig isolasjon i vegger og gulv, forsøkte familiene å innrette seg som best de kunne. Huset hadde både innlagt strøm og vannklosett som familiene delte på. Likevel opplevde fru B at boligen hadde store mangler og at det var tungvint å bo og oppfostre barn under slike forhold. Sikringene røk i ett sett fordi tilgangen på elektrisk kraft var begrenset, og fordi det elektriske opplegget i boligen ikke var dimensjonert for så mange husholdninger. For å unngå den verste golvtrekken og risikere at veslegutten skulle bli alvorlig syk ble barnegrinden plassert oppe i foreldrenes seng. Det som kanskje plaget familiene i huset mest, var likevel alle rottene. De pilte rundt i vegger, loft og kjellerrom og spiste på det de fikk tak i. Det lille som familiene hadde av matforråd, ble stadig utsatt for de ekle vesenene, og bare stor oppfinnsomhet gjorde at familiene berget noe av godsakene.

Også fru B syntes at det gikk greit å lære seg norsk. Hun var blitt tatt godt imot av ektemannens familie og venner. Så ofte hun fikk muligheter til det, ba hun folk hun møtte om å snakke norsk til henne, selv om flere av dem snakket utmerket engelsk. Men en ting er å lære seg alminnelig dagligtale. Mye vanskeligere var det å få tak i og lære lokale dialektuttrykk. En dag ringte hun en fiskehandler og spurte med sin spesielle aksent om han hadde fersk fisk til salgs. "Nei, vi har ingen ting i dag," lød svaret i telefonrøret. Tilfeldig kom hun litt senere på dagen forbi fiskehandlerens butikkvindu og fikk se at der lå det både sild og makrell på utstilling. Litt forarget gikk hun inn i forretningen og pekte på den flotte fisken i vinduet: "Her har du jo fisk, og du som

sa at du ikke hadde!” ”Kjære frue,” sa fiskehandleren. ”Her på Vestlandet kaller me ikkje silda for fisk.”

Etter å ha levd mer enn 60 år i Norge forteller flere av de britiskfødte konene med latter og selvironi om misforståelser som kunne oppstå idet de begynte å praktisere sine norskferdigheter. Da fru C troppet opp i en fullstappet kolonialbutikk og ba om å få kjøpe gule rotter, brøt det ut hysterisk latter i lokalet. Dermed la fru C på sprang ut av butikken og torde ikke å vise seg der på noen dager. Det er likevel ikke vanskelig å tenke seg at mange av episodene som kan trekkes frem, og som vi kan smile litt av i dag, også signaliserte negative holdninger fra samfunnet rundt som kunne gi noen av de britiskfødte kvinnene en følelse av mindreverd. Bemerkninger som at ”de kunne blitt der de kom fra, og ikke kommet hit og tatt rasjonene fra oss og konkurrert om husplassen” forekom til tider.¹³

Ikke sjelden kommenterte nordmenn at de britiskfødte kvinnene snakket med en fremmed aksent og bemerket: ”Du er ikke norsk”. Reaksjoner som kvinnene møtte fra nordmenn fordi de snakket med en fremmed aksent eller uttrykte seg litt annerledes enn nordmenn flest, ble av flere av kvinnene oppfattet som å bli ”hakket” på. Enkelte opplevde ”hakkingen” som en personlig kritikk av deres innsats med å lære seg språket. Skuffet over reaksjoner hun møtte i nabolaget, uttrykte fru D det på denne måten: ”Her gjør du ditt beste, og de kaster seg over deg, hvis de bare kan finne den minste ting!”¹⁴

En journalist kommenterte våren 1946 hvordan britiskfødte kvinner ble mottatt i det norske samfunnet og mente at nå som kvinnene var blitt norske, burde de tenke, kle seg, være og snakke norsk.¹⁵ Han viste til at enkelte britiske kvinner hadde lært å snakke perfekt

norsk i løpet av et års tid og slike kvinner hadde gått rett inn i vårt miljø, mente han. ”I starten kunne det nok være i orden å snakke engelsk, men dersom de engelske ikke viste tegn til å prøve å lære seg norsk, men fortsatt insisterte på å snakke engelsk, kunne man risikere at nordmenn tolket det som snobberi, og slikt ville ikke bli tolerert,” advarte han.¹⁶

BLE DE NORSKE?

At Norge sto i takknemlighetsgjeld til britene for deres innsats under andre verdenskrig, var sannsynligvis en alminnelig oppfatning blant nordmenn like etter krigen. Også pastoren ved St. Edmunds’s Church i Oslo som reiste rundt og hadde god kontakt med mange av krigsbrudene, mente at britene nøt stor goodwill i det norske samfunnet. Svigermoren til fru C utnyttet denne fordelene ved å sende svigerdatteren til melkebutikken for å skaffe melk fordi hun hadde merket seg at meiersken ga ekstra godt mål når fru C kom med melkespannet for å få fylt det opp. Hos kjøpmannen på hjørnet fikk hun ofte kjøpt varer som sjelden var å finne i butikkhyllene. Av og til puttet han noe ekstra opp i handlekurven, som hun ikke fikk lov å betale for. Det skulle være ”til barna”, som han sa.

Både fru C og de fleste andre britiskfødte kvinnene var ivrige etter å lære seg å snakke norsk. De tok i bruk flere ulike metoder for å tilegne seg språket. Noen hadde mest utbytte av å gå på norskkurs som var spesielt tilrettelagt for krigsbrudene. Andre foretrakk å lære norsk ved hjelp fra egne familiemedlemmer. Det fantes også et par enkle håndbøker å få tak i, om hvordan man kunne lære seg norsk som selvstudium. Disse bøkene ser ut til å ha blitt svært populære blant de britiskfødte kvinnene.¹⁷ En spesiell metode som en

¹³Dagbladet, 22. mars 1946. ¹⁴Müller, Grete 2006: *Ekteskapsallianser mellom allierte, hovedfagseksamen i historie*, s. 106. ¹⁵Dagbladet, 22. mars 1946. ¹⁶Dagbladet, 22. mars 1946. ¹⁷Sommerfelt, Alf og Ingvald Marm 1943: *Teach yourself Norwegian* og Charles Hugo 1940: *Norwegian Simplified. Norwegian in three months*.

Boligmangelen det største problem

sier de britisk-fødte krigshustruer. Sterk optimisme blant de norskfødte etterkrigsbrudere

Fru Grethe Charbonneau.

Fru Ragnhild Olsson.

Fru Inger Berg.

Problemet de informerte britisk-fødte krigshustruer er sådant.

Av de 2000 britiske kvinner som giftet seg med norske soldater, har 800 vendt tilbake til England, mens 800 ikke er kommet hit til landet — oppskrentet som de er blitt av den tidligere reiseland de 800 hjemvendte har laget. Krigsøsteskap er et harsadspil også innenlands, og folkesprengningen er alltid stor. Det er ikke det samme å møte en kjekk soldat i uniform utenfor hans eget land. Det er noe helt annet, om å oppleve hverdagslivet med vedkommende i hans hjemland, hvor man ikke behersker språket. Nye omgivelser, kanskje et helt annet miljø enn man hadde forestilt seg. Kommer man fra en større by i England, er det i et trosskikk å finne seg til rette på et fiskerivier eller i en småby hvis det utspredte man er vant til.

Så ble det ikke som man håpet. Man var kanskje ikke lenge så kjekke da uniformen som av — det ble ikke det ukuslige man hadde forestilt seg, tvertimot tuden små problemer dukket opp og gjorde det helt umulig, man så opp og reiste hjem igjen.

Bare en time som sørvanskellehotellene er jo nok til å skape de største forvillinger — behersker man ikke språket i det landet man bor, føler man seg alltid usikker. Det var nei ikke annet å vente enn at mange av krigshustruene ville reise tilbake igjen. Men det ubehagelige er naturligvis til dette forhold går utover den enstendede godvillighet av dem etterkrigsbrudere i England som

reiser flere krigshustruer mistrodd tilbake til England.

Aftenposten har intervjuet en del britisk-fødte krigshustruer og hos dem alle gjør det samme problem seg gjeldende: «The lodging», boligmangelen. En annen ting som er til stor forvillelse for mange av dem som bor på landet er — «outdoor lavatory» — «utenlands» Men, det er av de ting man kan venne seg til.

En av de unge krigshustruene har vært hit siden 1942. Hun vendte et barn i 1945, men aborterte etter et bombeangrep i Oslo har hun vært siden januar i år, er henrykt over å bo her og elsker Norge og nordmennene.

— Jeg har smst arbeid i maritimen (lufthavning) til nå, 16 hver dag. Mens vinterferie bor i Torshavn. Jeg har beudet dem og vi kommer meget godt overens. Alt ville vært kjekt om vi ikke var nødt til å bo på hotell. Min mann og jeg har forestått sik for å få bak i lufthavn, men det er umulig. Det er forferdelig å komme hjem til et hotellværelse når man er trett eller arbeidsløs. Ingen kan forestå at jeg klager — alle mener dette ikke spiller noen rolle når jeg har arbeid, but it is really most unpleasant. Det går på våre nerver, but I will never be depressed after this

finn ikke bil for å kjøre — that would be fair.

En annen av de unge krigshustruer har fullt opp av problemer. Hun mener folk er overveire i britiske fordi hun er britisk. Hennes mann er radioingeniør, har vært til sjøs siden oktober i fjor og selv kom hit til Oslo nu i januar. Hun ble innkvartert på et overdekk sammen med sin svoger og svigerinne som har vært smst «most friendly». På alle mulige måter har de latt henne forstå at de helst så hun reiste tilbake til England, og at hennas mann burde ha giftet seg med en norsk pike. Hennes vinterferie staker ikke engelsk og det har også skapt forvillinger. Hvis tiden får hun høre at nordmennene har lidd så meget under krigen — hun har også få føle hva det er å lide. All dette er smst, for den unge frue, men ting som skurrer i England gjorde vi jo så kjekt (kjente). Selv arbeider jeg 5 år på et skiff som ble bombet og vi lå under ruinerne. Det har vært både det ene og det annet i disse 5 år og jeg hadde nu gleden meg til å hvile her i Norge.

— Nu står jeg på gaten, forestårer han — Nu svoger og svigerinne er meg i ettermiddag besked om at de skal flytte i morgen. De har bosted det 5 år, men jeg fikk meddelelsen først i dag. Jeg skal bo hos noen venner i natt. Hvorledes jeg skal ordne meg videre, vet jeg ikke, men skilles av den grunn aldri! Man gifter seg for hele livet og gir ikke opp om det melder seg vanskeligheter. I love my husband, og nettopp fordi jeg forestår min svigerinne

av krigsbrudene fortalte om, og som hadde gitt gode resultater, var å lære seg fem nye norske glosser hver dag. En annen metode var å oversette en engelsk tekst til norsk som siden ble gjennomgått og korrigeret av ektemannen.

Men det som virkelig ga god læringseffekt, var å bruke norsk språk aktivt i arbeid utenfor hjemmets fire vegger. Overraskende mange av kvinnene som jeg intervjuet i forbindelse med hovedfagsoppgaven min, hadde hatt lønnet arbeid for kortere eller lengre tid.¹⁸ Gjennom arbeidskolleger fikk kvinnene et større nettverk som gjorde det enklere å skaffe seg norske omgangsvener og være aktive i det alminnelige organisasjonslivet. Som medlem i en norsk idrettsklubb tok fru E friidrettsmerket i de edleste valørene hvert år - i 35 år. Den spreke fruen lærte seg også å gå på ski, en fritidsaktivitet som flere av krigsbrudene ble tiltrukket av. Brevmateriale fra kontorarkivet ved Rettleingskontoret viser at flere av kvinnene ba om hjelp til å skaffe seg skiutstyr fordi de ville lære å beherske den norske folkesporten. I noen tilfeller var det oftere konene som ivret etter å dra på hytteturer og drive et aktivt friluftsliv enn deres norske ektemenn. Foruten idrett og sport var et par av kvinnene som ble intervjuet, aktive innenfor norsk musikkliv, både profesjonelt og på amatørnivå. Andre var opptatt av typiske norske håndarbeidstradisjoner som veving, rosemaling og strikking. Engasjementet som kvinnene viste med å tilegne seg norske tradisjoner, tyder på at de hadde et sterkt ønske om å bli norske.

Det synes å ha vært nokså vanlig blant de norsk-britiske familiene at det ble snakket engelsk i hjemmet mens barna var små. Det første barnet ble derfor gjerne tospråklig. Etter at barna begynte på skolen,

Faksimile fra Aftenposten våren 1946.

¹⁸Blant krigsbrudene som ble intervjuet hadde 5 av 16 deltatt i lønnet arbeid etter at de bosatte seg i Norge.

gikk familiene over til å bruke norsk som dagligspråk. Skolebarnas lærebøker ga dessuten kvinnene gode muligheter til å bli kjent med norsk historie, geografi og samfunnsliv gjennom alle skoletrinnene etter hvert som barna vokste til. Denne målrettede strategien førte til at de britiskfødte kvinnene levde seg inn i det norske samfunnet og ble norske - i den forstand at de kom til å leve og bo som nordmenn flest.

AVSLUTNING

Andre verdenskrig skapte en usikker situasjon for mange unge mennesker og frykt for fremtiden. Sannsynligvis lar hjertet seg lettere antenne under slike forhold som krigen skapte. Mennesker tar gjerne større sjanser og vurderer sine handlinger på en annen måte i en krigssituasjon enn i fredstid. Det synes som om unge kjærestepar valgte å inngå ekteskap etter kortere tids bekjentskap enn de ville ha gjort under normale forhold. Mens fedre og brødre var opp-tatt med sin krigstjeneste, og ikke lenger hadde like gode muligheter til å kontrollere sine døtre og søstre som tidligere, opplevde gjerne kvinnene under krigen større frihet og bedre muligheter til å tjene egne penger ved deltakelse i arbeidslivet. Større frihet til å handle på egne vegne og tilgang på penger ga dem makt og selvfølelse. Kvinnene ville leve mens de fortsatt hadde muligheten til det. Ingen visste hvordan krigen ville ende, og om de i det hele tatt ville få en sjanse til å leve et fullverdig voksenliv når krigen en dag var over. Mens en stor del av de britiske ungguttene deltok i aktiv krigstjeneste, strømmet fremmede lands militære mannskaper og sjøfolk inn i landet. Iført sine ulastelige og pene uniformer tok de nyankomne

mennene seg riktig så imponerende ut. At de opptrådte høflig og behandlet sine damer med respekt, oppmerksomhet og kjærlighet, inngav en trygghet som mange savnet i denne tiden.

Etter at krigen var slutt, kom krigsbrudene til Norge - klare til å ta fatt som mødre og husmødre i nye omgivelser - i et land som sto foran svære gjenreisningsoppgaver. Men overgangen til norske forhold ble vanskeligere enn enkelte hadde forestilt seg. Den største utfordringen synes å ha vært å skaffe familien en skikkelig bolig. På grunn av den store mangelen på boliger rundt om i hele landet, ble det vanskelig å finne gode løsninger. Konflikter som oppsto på grunn av boligmangelen, særlig i pressområdene, skapte til tider situasjoner hvor krigsbrudene følte seg lite ønsket. I en del slike tilfeller så derfor kvinnene ingen annen utvei enn å reise tilbake til Storbritannia. Hjelpen fra samfunnet rundt kom sent i gang, men mange fikk god støtte fra opplysningskontoret i Oslo og gjennom koneklubbene som ble dannet i mange av de største byene.

For de som ble igjen, bedret situasjonen seg gradvis utover på femtitallet. Rasjoneringen tok slutt, og det ble satt i gang en storstilt boligbygging utover hele landet. De britiskfødte kvinnene lærte å snakke norsk og tilegnet seg snart norsk kultur og levemåter. Med andre ord ble de norske.

Men det betyr ikke at de dermed la av seg sin britiske identitet fullstendig. Dette fordi de innerst inne fortsatt føler seg som engelske kvinner, som walisere eller skotter. I større eller mindre grad er de alle preget av sitt opprinnelige hjemland, en identitet som neppe har bleknet i noen særlig grad siden andre verdenskrig.

Muntlige og skriftlige kilder

Intervjuer av 16 informanter, utskrevet på papir

NRK, opptak av radioprogram sendt 23. 12.1946, Samtale med britiskfødte hustruer i Norge

Video og plakater fra utstillingen "Spirit of the Blitz" på Merseyside Museum, Liverpool 2003/ 2004

Riksarkivet, Flyktnings- og Fangedirektoratet, kontorarkivet, Rettleiingskomiteen, boks 127-133

Riksarkivet, Feltpresten/ Norske Brigade eske nr. 5,6,7 og 13

Public Records Office, Foreign Office, 371/ 32234 File no. 606 1942 og 371/ 42310

File no. 390 1944

Sosialdepartementet, Flyktnings- og Fangedirektoratet 1945-1947, bd. 1:

boks 0147, andre sosiale tiltak: 16.2: Rettleiing vedr. spm. som hører under andre inst, Engelsk født – norsk gift

Sosialdepartementet, Flyktnings- og Fangedirektoratet 1945-1947, bd. 2: boks 0008

vedr. britiskfødte hustruer

Justis og politidepartementet: Journaler for hele departementet, boks 25: Forslag til endring

av ekteskapsloven § 43, skilsmisser

Statistisk Sentralbyrå, Norges Offisielle Statistikk, folketellingene fra 1930, 1946 og 1950

Aviser og ukeblad

Aftenposten

Dagbladet

Drammens Tidende

Fremtiden, Drammen

Morgenbladet

Verdens Gang

Alle Kvinners Blad: 1945, nr. 3 og nr. 8

Kvinner og Klær: 1945, nr. 3

Litteraturliste

Annaniassen, Erling: *Boligsamvirkets historie i Norge, bd. 1, bd. 2 og bd. 3, Oslo 1991 og*

1996: Gyldendal Norsk Forlag

Costello, John: *Love, Sex and War, London 1985: Pan Books*

Derry, T.K.: *A History of St. Edmunds's Church Oslo 1884-1974, Oslo 1976:*

Merkantile Trykkeri

Graves, Robert, m.fl.: *The Long Week-End, New York 1963: The Norton Library*

Harris, Carol: *Women at war 1939-1945, Gloucestershire 2001: Sutton Publishing*

Hjeltnes, Guri: *Handelsflåten i krig 1939-1945, bd. 3 og 4, Oslo 1994*

Hugo, Charles: *Norwegian Simplified, Part of Hugo's Simplified System, Suffolk 1940:*

Woodbridge: *omarbeidet utgave av Øivind Blom 1989, Norwegian in three Months*

Shukert, Elfrieda: *War Brides of World War II, USA 1988: Presidio*

Sommerfelt, Alf og Ingvald Marm: *Teach yourself Norwegian, London 1943: English*

Universities Press

Stiver Lie, Suzanne: *Mellom to kulturer; Elizabeth Rokkan: "Førti år i Norge: Livssituasjonen*

for britiske krigsbruder", Oslo 1986: Universitetsforlaget

Stortinget: *Den norske regjerings virksomhet, bd. 1, Oslo: H. Aschehoug & Co*

Taylor, Eric: *Women who went to War, London 1988: Robert-Hale*

Virden, Jenel: *Good-bye Piccadilly, Chicago 1996: University of Illinois Press*

Internett

Jarrett, Melynda: *The War Brides of New Brunswick, The University of New Brunswick 1995,*

Master of Arts, 25/8-2005

Reynolds, Theresa: *"The War Brides of World War II", April 3, 2001, 22/6-2003*